

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК (342.7+343.828):343.8
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.211>

К. В. Денисенко
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби
orcid.org/0000-0002-9637-1361

О. С. Васильченко
слухач навчальної групи 352 відділу магістратури
Академії Державної пенітенціарної служби
orcid.org/0000-0002-5094-3096

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ТА УВ'ЯЗНЕНИХ НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану реалізації права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу, а також аналізу актуальних рішень ЄСПЛ щодо забезпечення зазначеного права. Численні скарги до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Європейського Суду з прав людини засуджених та ув'язнених щодо порушення їх права на медичну допомогу в місцях несвободи свідчать про неефективну державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. На сучасному етапі державотворення правове регулювання права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу представлено системою міжнародних та національних нормативно-правових актів.

Під правом засуджених та ув'язнених на медичну допомогу запропоновано розуміти систему заходів оздоровчого, лікувального, профілактичного, діагностичного та реабілітаційного характеру, що надається в порядку і на умовах, передбачених національним законодавством, особам, які визнані у судовому порядку винними у вчиненні злочину або щодо яких вироком суду передбачено тримання під вартою до набуття ним законної сили як повноправних членів суспільства.

Національна практика демонструє, що місця несвободи з числа установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є середовищем порушень прав людини, зокрема права на медичне обслуговування. У межах дослідження встановлено, що у вітчизняній пенітенціарній системі існують численні проблеми забезпечення прав засуджених та ув'язнених на медичну допомогу, такі як відсутність лікарів-спеціалістів, низька якість медичного обслуговування, неналежний стан протиепідемічної та лікувально-діагностичної роботи, приховування фактів отримання засудженими та ув'язненими тілесних ушкоджень під час перебування в установах.

Акцентовано увагу на цінності практики Європейського суду з прав людини щодо реалізації права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу.

Ключові слова: засуджені, ув'язнені, права людини, право на медичну допомогу, місця несвободи.

Denysenko K. V., Vasylchenko O. S. IMPLEMENTATION OF CONVICTS' AND PRISONERS' RIGHT TO MEDICAL CARE: UKRAINIAN REALITIES AND PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

In the article the authors do the research in the field of the current state in implementing convicts' and prisoners' right to medical care, and of the analysis of the current cases of the European Court of Human Rights' as to ensuring the right mentioned above. Numerous complaints of convicts and prisoners to the Ukrainian Parliament's Commissioner for Human Rights and to the European Court of Human Rights on the violation of their right to medical care in detention centers prove ineffectiveness of the state policy in the field of criminal punishment. At the present stage of the state formation legal regulation of convicts' and prisoners' right to medical care is presented by the system of international and national normative and legal acts.

Convicts' and prisoners' right to medical care is considered as a measure system of health-improving, medical, preventive, diagnostic and rehabilitation nature which is provided in accordance with the procedure and under the terms of the national legislation to persons convicted of committing a crime or to persons sentenced to keeping in custody by the court as fully legitimate members of the society.

The national practice demonstrates that detention centers are the places where fundamental human rights are violated. In particular, there are a lot of incidents of violation of the right of convicts and prisoners to medical care in detention centers. It is defined that there are numerous issues of ensuring convicts' and prisoners' right to medical care in the national penitentiary system, that is absence of qualified doctors, low level of medical care, improper state of anti-epidemic, medical and diagnostic work, hiding the facts of convicts' and prisoners' injuries in penal institutions and etc.

In the article the authors emphasize the valuable practice of the European Court of Human Rights as to the implementation of convicts' and prisoners' right to medical care. The authors also define the leading role of the precedential practice of the European Court of Human Rights on the ensuring convicts' and prisoners' right to medical care in the aspects of a restatement of the national judicial practice.

Key words: convicts, prisoners, human rights, the right to medical care, detention center.

Постановка проблеми. В сучасних умовах демократичних реформ і гуманістичного спрямування кримінально-виконавчої системи щодо її інтеграції в європейський правовий простір, розвитку політико-правового інституту прав людини, цивілізаційного поступу до громадян, які перебувають в умовах несвободи та порушили «букву закону», однією з актуальних проблем залишається реалізація права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу.

Попри прийняття законодавцем низки нормативно-правових актів, які гарантують право засуджених та ув'язнених на медичну допомогу, з огляду на закритість національної пенітенціарної системи від громадськості на практиці реалізація зазначеного права є проблемною, що знецінює конституційне положення, за якого людина, її життя й здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю. Численні скарги до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) засуджених та ув'язнених щодо порушення їх права на медичну допомогу в місцях несвободи свідчать про неефективну державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку правової науки окремі аспекти щодо реалізації права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу досліджено у працях таких науковців, як К.А. Автухов, А.П. Гель, О.Г. Колба, І.С. Яковець.

Метою статті є дослідження сучасного стану реалізації права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу, а також аналіз актуальних рішень ЄСПЛ щодо забезпечення зазначеного права.

Виклад основного матеріалу. Ефективна реалізація, охорона та захист прав і свобод людини та громадянина є основоположним вектором розвитку Української держави. В сучасних умовах удосконалення суспільно-політичних відносин, розвитку державотворення та адаптації людиноцентричної системи цінностей спостерігається підвищена увага з боку міжнародної спільноти та вітчизняної громадськості до питань реалізації права осіб, які перебувають у місцях несвободи, на медичну допомогу.

Для комплексного дослідження проблемних питань реалізації права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу перш за все необхідно проаналізувати понятійно-категоріальний апарат з цього питання. Отже, перш за все необхідно здійснити наукове осмислення таких термінів, як «права людини», «право на медичну допомо-

гу», «засуджений» та «ув'язнений», що допоможе спрямувати практичну складову частину досліджуваної проблематики у правильний напрям.

Відзначимо, що, незважаючи на суттєвий розвиток сучасної науки, у вітчизняній літературі досі відсутнє загальноприйнятне розуміння поняття «права людини», що стимулює науковців продовжувати пошуки нових контурів окреслено-го терміна.

Вітчизняні фахівці науки теорії держави і права переконують, що права людини – це певні можливості (надбання), необхідні для існування та розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними та рівними для кожного, забезпечуватися й захищатися державою в обов'язі міжнародних стандартів [1, с. 92]. І.С. Загоруї вважає, що права людини визначаються і як поняття, і як система принципів, що забезпечують умови можливості людського існування, норм і традицій, і як міра свободи та складова частина правового статусу особи тощо [2, с. 78]. Доречно буде згадати цитату відомої американської суспільної діячки, голови Комісії Організації Об'єднаних Націй (1945–1951 рр.) Елеонори Рузвельт, яка зазначала, що «права людини вплетені у тканину нашого буденного життя» [3, с. 5]. Досі позиція цієї видатної жінки не втратила своєї актуальності, а ідеї прав людини, міцно закріпившись у низці міжнародних та національних нормативно-правових актів, стали фундаментальною основою діяльності демократичних і правових держав. В сучасних умовах будь-яка сфера суспільного життя прямо чи опосередковано пов'язана чи переплітається з правами людини, фактично без прав людина не може належним чином функціонувати в сучасному глобалізованому світі.

В системі прав людини особлива значущість відводиться праву на медичну допомогу. В сучасному науковому арсеналі наявний плюралізм думок щодо сутності поняття «право на медичну допомогу». Г.А. Миронова стверджує, що, з одного боку, право на медичну допомогу є об'єктивним та конституційним правом, метою закріплення якого в Основному Законі є декларація певних соціальних досягнень та утвердження у зв'язку з цим правових підстав для громадянина вимагати від держави конкретних соціально-правових гарантій та правових механізмів їх дотримання, але, з іншого боку, суб'єктивне цивільне право, на відміну від об'єктивного права, є не абстрактною можливістю, а конкретними межами й точною мірою дозволеної поведінки [4, с. 68]. Цілком поділяємо позицію О.О. Прасова, який право

людини на медичну допомогу визначає як певні її можливості щодо отримання комплексу заходів, спрямованих на оздоровлення та лікування у стані, що на момент їх надання загрожує життю, здоров'ю та працездатності, які здійснюють професійно підготовлені працівники [5, с. 8].

Засудженим, відповідно до Кримінально процесуального кодексу України, є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набув законної сили [6]. Ув'язненими, відповідно до внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, є особи, які тримаються відповідно до вмотивованого рішення суду про вибір як запобіжного заходу тримання під вартою або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесеного відповідно до Кримінального кодексу України та Кримінально процесуального кодексу, та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом; особи, щодо яких вироком суду передбачено тримання під вартою до набуття ним законної сили [7].

Таким чином, дослідження сутності понять «права людини», «право на медичну допомогу», «засуджений» та «ув'язнений» дає змогу сформулювати авторське бачення поняття «право засуджених та ув'язнених на медичну допомогу». Отже, під правом засуджених та ув'язнених на медичну допомогу пропонуємо розуміти систему заходів оздоровчого, лікувального, профілактичного, діагностичного та реабілітаційного характеру, що надається в порядку і на умовах, передбачених національним законодавством, особам, які визнані у судовому порядку винними у вчиненні злочину або щодо яких вироком суду передбачено тримання під вартою до набуття ним законної сили як повноправних членів суспільства.

На сучасному етапі державотворення правове регулювання права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу представлено системою міжнародних та національних нормативно-правових актів. У Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями присвячено окремий блок питанням медичного обслуговування, де передбачено таке:

- тюремні лікарні повинні мати обладнання, установки та ліки, необхідні для належного медичного догляду за хворими та їх лікування, а також достатньо кваліфікований персонал (п. 22.2);

- кожен в'язень повинен мати можливість користуватися послугами кваліфікованого зубного лікаря (п. 22.3);

- кожен в'язень підлягає медичному огляду, коли його приймають, а також пізніше за потреби, щоб установити, чи не хворий він фізично чи розумово; вжити необхідних заходів; ізолювати в'язнів, коли можна запідозрити, що вони хво-

рі на яку-небудь інфекційну або заразну хворобу (п. 24);

- про фізичне і психічне здоров'я в'язнів зобов'язаний піклуватися лікар, який повинен щодня приймати або відвідувати всіх хворих, всіх, хто скаржитися на хворобу, а також тих, на кого була звернута особлива його увага (п. 25.1) [8].

Ще одним важливим документом, який встановлює стандарти у сфері реалізації права засуджених та ув'язнених на медичну допомогу, є Європейські пенітенціарні правила. Частиною III «Охорона здоров'я» передбачено таке:

- адміністрація пенітенціарних установ мусить забезпечувати охорону здоров'я всіх ув'язнених цих установ (п. 39);

- ув'язнені мусять мати доступ до медичних послуг, які існують у країні, без дискримінації за ознакою їхнього правового становища (п. 40.3);

- медичні послуги в пенітенціарних установах мусять бути спрямовані на виявлення та лікування фізичних та психічних хвороб або дефектів, на які можуть страждати ув'язнені (п. 40.4);

- кожен пенітенціарний заклад мусить мати не менше одного лікаря, який має відповідну кваліфікацію лікаря-терапевта (п. 41.1) [9].

На національному рівні право засуджених та ув'язнених на медичну допомогу закріплено в Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України), відповідно до якого засуджені мають право на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних та оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань (абз. 5 ч. 1 ст. 8) [10].

У п. 4.1 Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України передбачено, що ув'язнені та засуджені мають право на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», за винятком обмежень, передбачених законодавством [7].

У контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговує спільний Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України «Порядок організації надання медич-

ної допомоги засудженим до позбавлення волі» № 1348/5/572, де у п. 4 зазначено, що у закладах охорони здоров'я ДКВС надаються медична допомога за невідкладних станів, первинна медична допомога, вторинна (спеціалізована) та паліативна допомога, медична реабілітація, здійснюється санітарно-епідеміологічний нагляд, проводяться санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, у тому числі зі впровадження превентивної медицини (пропаганда здорового способу життя, зокрема з питань дотримання особистої гігієни, запобігання інфекційним захворюванням, алкоголізму та наркоманії, попередження самогубств, гігієнічне навчання), організуються цілодобове чергування медичних працівників, забезпечення засуджених лікарськими засобами, медичними виробами, технічними та іншими засобами реабілітації, проводяться реабілітація та лікування після захворювань і травм [11].

Забезпечення медичною допомогою засуджених, осіб, узятих під варту, та персоналу ДКВС України здійснюється Центром охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ЦОЗ ДКВС України). Відповідно до однойменного Положення, на цей суб'єкт покладено здійснення заходів щодо організації медичного забезпечення та контролю за станом здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту; профілактики та зниження захворюваності серед засуджених та осіб, узятих під варту, зменшення первинного виходу на інвалідність та смертності тощо [12].

Міжнародна спільнота неодноразово висловлювала занепокоєння щодо сучасного стану дотримання прав в'язнів в місцях позбавлення волі в Україні. Зокрема, у звіті Європейського Комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) зазначено, що більшість відвіданих місцями установ позбавлення волі вразили «поганими, а часом навіть жахливими умовами». Зокрема, Комітет висловив занепокоєння щодо таких проблемних питань, як відсутність медичної конфіденційності, реєстрації травм, систематичного звітування перед компетентними слідчими та прокурорськими органами тощо [13, с. 6–7].

Національна практика демонструє, що місця несвободи з числа установ виконання покарань (далі – УВП) та слідчих ізоляторів (далі – СІЗО) є середовищем порушень прав людини, зокрема права на медичне обслуговування. У щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан дотримання та захист прав і свобод людини в Україні за останні роки представлено масові випадки порушення права засуджених

та ув'язнених на медичну допомогу. Так, у звіті за 2016 р. зазначено, що в ході візитів до Петрівської ВК (№ 49) та Кіровоградської ВК (№ 6) встановлено такі грубі порушення прав засуджених на охорону здоров'я та медичну допомогу:

- медичні частини не укомплектовано лікарями, що обумовлювало низький рівень первинного медичного огляду засуджених або його відсутність та унеможливило проведення медичного обстеження новоприбулих засуджених, а також профілактичних медичних оглядів;

- не організовано диспансерний облік засуджених [14, с. 269], що є порушенням пп. 22.1, 24 та 25.1 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, ч. 1 ст. 8КВК України, п. 4 Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі.

У звіті за 2017 р. зазначено, що моніторами національного превентивного механізму зафіксовано низку порушень медичних прав засуджених та ув'язнених. Так, за зверненням засудженого Г., який тримається в Державній установі (далі – ДУ) «Ірпінський виправний центр (№ 132)», було встановлено, що внаслідок несвоєчасного спеціального медичного обстеження й лікування він втратив око і став особою з інвалідністю. Під час моніторингу Черкаської ВК (№ 62) було виявлено численні порушення прав засудженого М. на медичну допомогу та охорону здоров'я. Зокрема, під час візиту М. сидів у мокрому одязі на бетонній підлозі в калюжі сечі у палаті № 7 медичної частини. На ліжку був відсутній матрац, а в камері стояв нестерпний запах випорожнень. Проведений аналіз медичної документації М. свідчив про те, що чоловік неодноразово проходив стаціонарне лікування у міжобласній спеціалізованій психіатричній лікарні [15, с. 237–238]. Окреслені випадки є порушенням низки норм як міжнародного, так і національного законодавства.

У звіті за 2018 р. зазначено, що під час моніторингу виправних колоній виявлено грубі порушення прав і свобод в'язнів на охорону здоров'я та медичну допомогу, критичною є неукомплектованість посад лікарів у медичних частинах установ, через що в окремих установах медичні частини не забезпечують цілодобове чергування медичного працівника. Це зафіксовано у ДУ «Вінницька виправна колонія (№ 86)», ДУ «Криворізька установа виконання покарань (№ 3)» тощо в усіх регіонах України. Особливе занепокоєння під час проведення моніторингових візитів викликав стан протиепідемічної та лікувально-діагностичної роботи у випадках захворювання на туберкульоз. Монітори констатували, що жодний СІЗО та УВП з функцією СІЗО не може забезпечити повну ізоляцію осіб, хворих на активну форму туберкульозу, від загальної кількості ув'язнених [16, с. 96].

У звіті за 2019 р. наголошується на систематичному порушенні права на охорону здоров'я в пенітенціарній системі. Залишаються невирішеними питання проведення медичних оглядів засуджених, які утримуються у виправних центрах (медичні частини при таких установах не функціонують, а надання послуг іншими медичними закладами досить часто не забезпечено); належного рівня обстеження в'язнів на туберкульоз та надання медичної допомоги хворим на різні форми туберкульозу; належного рівня обстеження ув'язнених на ВІЛ-інфекцію та надання медичної допомоги хворим на ВІЛ/СНІД; безперервного лікування високоактивною антиретровірусною терапією ув'язнених, які мають ВІЛ-позитивний статус; приховування фактів отримання засудженими та ув'язненими тілесних ушкоджень під час перебування в установах тощо [17, с. 156–157].

У листопаді 2020 р. в рамках реалізації національного превентивного механізму працівники Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини спільно з представником громадськості здійснили моніторинговий візит до ДУ «Івано-Франківська установа виконання покарань (№ 12)» та Івано-Франківської міської медичної частини № 12 філії ДУ «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» в Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях, де вивчали стан дотримання прав узятих під варту та засуджених осіб. В ході візиту монітори виявили, що надання медичної допомоги в установі здійснюється на неналежному рівні. В штаті медичної частини не передбачено посади психіатра, нарколога та гінеколога, не введено в експлуатацію рентгенівський апарат, у зв'язку з чим медичне обстеження осіб здійснюється не в повному обсязі [18].

З огляду на неефективний характер діяльності вітчизняних правоохоронних та судових інституцій щодо захисту прав людини, вичерпавши всі засоби захисту на національному рівні, громадяни, зокрема з числа засуджених та ув'язнених, мають право звернутись до ЄСПЛ з останньою надією до відновлення порушеного права.

Найбільш відомим рішенням ЄСПЛ щодо реалізації права на медичну допомогу в місцях несвободи є справа «Ухань проти України» від 18 грудня 2008 р. [19]. Згідно з викладеними обставинами справи, заявник з листопада 2003 р. до травня 2005 р. перебував під вартою у Черкаському СІЗО № 30. Заявник стверджував, що у цей період він відчував сильний головний біль та біль у лівому оці, загострення хронічного бронхіту та проблеми зі шлунково-кишковим трактом. Чоловік стверджував, що адміністрація Черкаського СІЗО не забезпечила йому проведення вчасного та належного медичного обслуговування та лікування.

11 травня 2005 р. заявника було переведено до Стрижанівської ВК у Вінницькій області, де умови тримання були незадовільними, оскільки адміністрація установи не забезпечила йому належний медичний нагляд та лікування, а також засоби для догляду за хворим. Зокрема, заявник більше не міг без сторонньої допомоги прийти до їдальні, і, навіть якщо його супроводжували інші ув'язнені, заявник відчував нестерпний біль під час ходьби. Крім того, в багатьох випадках адміністрація установи не дозволяла іншим ув'язненим допомагати заявнику, стверджуючи, що він удає, ніби відчуває біль, і заявник залишався у камері без їжі по декілька днів. Дослідивши всі обставини, Суд зазначив, що «медична допомога, яка доступна в установах системи виконання покарань, не завжди може бути на тому ж рівні, що й в найкращих громадських медичних закладах. Проте держава має забезпечити належний захист здоров'я ув'язнених, зокрема шляхом надання необхідної медичної допомоги».

Згідно з обставинами справи «Ільченко проти України» від 9 квітня 2020 р. [20], заявник скаржився на ненадання йому медичної допомоги під час тримання під вартою за наявності таких захворювань, як епілепсія, органічний розлад особистості, плеврит та туберкульоз. Як у першому, так і в другому випадках ЄСПЛ зазначив про порушення ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, яка визначає, що «нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [21].

У Конвенції та Протоколах до неї відсутні прямі норми, які б закріплювали право на медичну допомогу, та механізми охорони й захисту цього права. Водночас, як бачимо з аналізу вищезазначених рішень ЄСПЛ, справи щодо ненадання або неналежного надання медичної допомоги засудженим та ув'язненим розглядаються крізь призму катування.

Аналіз аналогічних справ щодо реалізації права на медичну допомогу демонструє, що ЄСПЛ здебільшого приймає рішення на користь заявників з числа засуджених та ув'язнених, визнаючи порушення положень Конвенції та Протоколів до неї та зобов'язуючи державу-відповідача сплатити відшкодування моральної шкоди на користь заявника.

Висновки. З огляду на вищезазначене очевидним є те, що у вітчизняній пенітенціарній системі існують численні проблеми забезпечення прав засуджених та ув'язнених на медичну допомогу, такі як відсутність лікарів-спеціалістів, низька якість медичного обслуговування, неналежний стан протиепідемічної та лікувально-діагностичної роботи, приховування фактів отримання засудженими та ув'язненими тілесних ушкоджень під

час перебування в установах. При цьому більшість засуджених та ув'язнених має знижений імунітет та низку хронічних захворювань, у зв'язку з чим потребує особливого медичного обслуговування. За таких умов є очевидним, що процес відбування покарання негативно сприятиме виправленню та ресоціалізації засуджених та ув'язнених. Рішення ЄСПЛ щодо реалізації права засудженими та ув'язненими на медичну допомогу можуть стати базисним підґрунтям перегляду національної правозастосовної практики під час вирішення аналогічних справ судами України.

Література

1. Ведерніков Ю.А. та ін. Теорія держави і права : підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Дніпро : ДДУВС, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с.
2. Загоруй І.С. Поняття «права людини»: теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 66–82.
3. Де починаються права людини: уроки історії і сучасні підходи : мультимедійний навчально-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів / авт.-упор. О.В. Войтенко. Київ : ТОВ «Майстер книг», 2013. 304 с.
4. Миронова Г.А. Право на медичну допомогу: цивільно-правова характеристика. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 67–71.
5. Прасов О.О. Право на медичну допомогу та його здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 19 с.
6. Кримінально процесуальний кодекс України : Кодекс від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.03.2021).
7. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби : затв. Наказом Міністерства юстиції України від 14 червня 2019 р. № 1769/5. Дата оновлення: 6 листопада 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text> (дата звернення: 16.03.2021).
8. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30 серпня 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 16.03.2021).
9. Європейські пенітенціарні правила від 11 січня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/994_032 (дата звернення: 16.03.2021).
10. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 3 липня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 16.03.2021).
11. Про затвердження порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 15 серпня 2014 р. № 1348/5/572. Дата оновлення: 21 липня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#Text> (дата звернення: 16.03.2021).
12. Положення про Державну установу «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» : Наказ Міністерства юстиції України від 12 серпня 2020 р. № 2724/5. URL: https://coz.kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B4-12.08.2020-%E2%84%962724_5.pdf (дата звернення: 16.03.2021).
13. Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 8 to 21 December 2017. URL: <https://rm.coe.int/16808d2c2a> (дата звернення: 16.03.2021).
14. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2016 р. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Dopovid_2017%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Dopovid_2017%20(1).pdf) (дата звернення: 16.03.2021).
15. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2017 р. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Report-2018-1.pdf> (дата звернення: 16.03.2021).
16. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2018 р. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Report-2019%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Report-2019%20(6).pdf) (дата звернення: 16.03.2021).
17. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2019 р. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/zvit%20za%202019%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/zvit%20za%202019%20(3).pdf) (дата звернення: 16.03.2021).
18. Результати моніторингового візиту до Івано-Франківської установи виконання покарань (№ 12) та Івано-Франківської міської медичної частини № 12 філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях. URL: <https://notorture.org.ua/2020/11/20/rezultati-monitoringovogo-vizitu-do-ivano-frankivskoi-ustanovi-vikonannja-pokaran-12-ta-ivano-frankivskoi-miskoi-medichnoi-chastini-12-filii-du-coz-dkvs-ukraini-v-cherniveckij-ivano-frankivskij-ta-zak> (дата звернення: 16.03.2021).
19. Рішення Європейського Суду з прав людини «Ухань проти України» від 18 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_440#Text (дата звернення: 16.03.2021).
20. Рішення Європейського Суду з прав людини «Ільченко проти України» від 9 квітня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e99#Text (дата звернення: 16.03.2021).
21. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.03.2021).